

ਅਜੋਕੀ ਨਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਅਧਿਐਨ

Dr.Parveen Kumar

Assistant Professor

Department of Punjabi, USOL, Panjab University, Chandigarh.

Email-id: parveenk@pu.ac.in

ਅਬਸਟ੍ਰੈਕਟ :- ਸਾਹਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਹਿਰੇ ਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਹੂਬਹੂ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚੇਤਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਰਾਜ ਅਤੇ ਮੁਲਕ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਉਲੰਘ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਵੇਦਨਾ ਨੂੰ, ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨੂੰ, ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ, ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਜ਼ਬਰਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀਆਂ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਵੀ ਨਾਰੀ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ੋਚ ਕੰਡੇ ਬਣ ਕੇ ਬਿਖਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਸੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਰਾਹੀਂ ਆਮ ਜਨ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਚੇਤੰਨ ਰੱਖਣਾ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਕੁੰਜੀ ਸ਼ਬਦ : ਚੇਤਨਾ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਉ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ, ਅਹਿਸਾਸ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਸਮੀਕਰਣ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ, ਜਾਗਰੁਕ।

1.0 ਪ੍ਰਸਤਾਵਨਾ

ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਧਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਪੱਛਮੀ ਕਾਵਿ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਆਦਿ ਵਧੇਰੇ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਉਚਿਤ ਹਨ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਮਾਨੰਤਰ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਤੋਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਉਸ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪੁਰਸ਼ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸਤਰੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਸਾਥ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਨੀਤੂ ਅਰੋੜਾ, ਸ਼ਸੀ ਸਮੁੰਦਰਾ, ਅਰਤਿੰਦਰ ਸੰਧੂ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਚਾਹਲ ਆਦਿ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਕੇ ਆਮ ਜਨ ਨੂੰ ਜਾਗਰੁਕ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਿੱਤਰੀ ਵਨੀਤਾ ਨੇ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਅਨੁਭਵ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ :

ਜਦੋਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ
ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ
ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ
ਹੰਝਾਂ ਵਿੱਚ
ਮਗਰਮੱਛ ਆਣ ਵੱਸੇ
ਤਾਂ ਮਗਰਮੱਛ ਹੈਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ
ਸਾਗਰ ਕੰਢੇ ਬੈਠੇ ਸੋਚਦੇ
ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਮੁਨਾਫਾ ਕਮਾ ਰਹੇ
ਤੇ ਉਹ ਆਪ ਮਗਰਮੱਛ ਦੀ ਜੂਨ ਹੰਢਾ ਰਹੇ

(ਕਾਲ ਪਹਿਰ ਘੜੀਆਂ, 98)

ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਚਾਹੇ ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਦਿਨ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਘਾਟਨ, ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਔਰਤ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਕਵਿੱਤਰੀ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿੱਤਾ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤਨਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦਲਿਤ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਗੰਭੀਰ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ – ਉੱਚ ਜਾਤੀ, ਪਛੜੀ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਅਤਿ ਪਛੜੀ। ਸਮਾਜ ਜਾਤੀ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਆਪਸੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫ਼ਰਤ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਜਾਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਸਾਰੀ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਮੰਨਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਛੜੀ ਜਾਤੀ, ਅਤਿ ਪਛੜੀ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਘੋਰ ਘਿਰਨਾ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜਾਤੀਗਤ ਬਣਤਰ ਬਾਰੇ ਡਾ. ਭੀਮ ਰਾਓ ਅੰਬੇਡਕਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

"ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਮੰਜਲੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਜਾਤੀ ਇਸ ਮੀਨਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਮੰਜਲ ਹੈ। ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮੀਨਾਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਪੌੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਮੰਜਲ ਤੋਂ ਦੂਸਰੀ ਮੰਜਲ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੇ ਜਿਸ ਮੰਜਲ ਵਿੱਚ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਮੰਜਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਰਦਾ ਹੈ।"

(ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਦਲਿਤ ਸਰੋਕਾਰ, 13)

ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਲਈ ਨਸਲੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹਰਬਰਟ, ਹਿਜਲੈ, ਮੈਕਾਈਵਰ, ਮੈਨਕ ਵੈਬਰ, ਕਰੇਬਰ ਆਦਿ ਨੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਇੰਡੋ-ਆਰੀਆ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਮਕਾਲ ਵਿੱਚ ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੁਚੇਤ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਅਤੇ ਕੋਝੀ ਸਿਆਸਤਾਂ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਲਈ ਜਨ-ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਜੱਗ-ਜਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਤੇ ਅੰਬੇਡਕਰਵਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੇ ਗ਼ਜ਼ਲ, ਗੀਤ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿੱਤਾ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਪਛਾਣ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਵਿ ਬੱਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਈ ਬੇਭਰੋਸਗੀ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਤਾਰ-ਤਾਰ ਹੋਣ ਨੂੰ ਅਤੇ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿੱਤਾ "ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ :

"ਔਰਤ ਭਾਲਦੀ ਹੈ ਸੁਰੱਖਿਆ
ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ, ਭਾਈ, ਪੁੱਤਰ
ਪਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੋਲੋਂ
ਹੁਣ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਡਰਾਉਣਾ
ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪੁਰਸ਼
ਕਿ ਔਰਤ ਡਰਨ ਲੱਗੀ ਹੈ
ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਿਤਾ, ਭਾਈ, ਪੁੱਤਰ,
ਪਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੋਲੋਂ।"

(ਧੁੱਪ ਦੀ ਚੁੰਨੀ, 28)

ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਰੂਪੀ ਇਲੂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰ/ਗ਼ਰੀਬ ਨਿੱਕੇ ਬੋਟ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੜਫ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਗ਼ਰੀਬ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਇਸ ਪੰਜੇ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਵੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਦਾ ਸੁਆਲ, ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਾਹ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇੱਕ ਪਥਰੀਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦੇਣਗੀਆਂ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕਾਰਖ਼ਾਨਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਹਾਲਤ 'ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਅੱਗੇ ਖ਼ੂਹ ਪਿੱਛੇ ਖਾਈ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਨੂੰ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ ਬੇਬਸ, ਲਾਚਾਰ

ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਤਾ ਪ੍ਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ:

"ਇੱਲ੍ਹ ਦੇ ਪੰਜ ਚੌਂ
ਬੋਟ ਛੁੱਟ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਤਾ
ਕਿਹੜਾ ਉਸ ਨੂੰ
ਆਲੁਣਾ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸੀ।"

(ਸੁੱਪ ਦੀ ਚੁੰਨੀ, 50)

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਲਿੰਗ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦੇ ਹੱਕ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਜਨ-ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਨੂੰ 'ਨਾਰੀ ਯੁੱਗ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਔਰਤ ਸਮਾਜਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਮੇਢੇ ਨਾਲ ਮੇਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਲਿੰਗ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਅਸਲ ਮਸਲਾ ਕਿਰਤ ਦੀ ਲਿੰਗਵਾਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਲੇਖਿਕਾ ਨਿਵੇਦਿਤਾ ਮੈਨਨ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ :

"ਕਿਰਤ ਦੀ ਲਿੰਗਵਾਦੀ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ 'ਕੁਦਰਤੀ' ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਸਾਡੇ ਜਿਸਮ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਘਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਰਭ ਧਾਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਜੈਵਿਕ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਸੋਈ, ਸਫ਼ਾਈ, ਬੱਚੇ ਪਾਲਣ ਵਰਗੇ ਘਰੇਲੂ ਕਰੇ ਜਾਂਦੇ ਕੰਮ ਮਰਦ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ 'ਜਨਾਨਾ' ਕੰਮ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਦੀ ਲਿੰਗਵਾਦੀ ਵੰਡ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਖਰੇਵੇਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਲਿੰਗ (ਜਿਸਮਾਨੀ ਬਣਤਰ ਜਾਂ ਜੈਵਿਕ) ਦੀ ਥਾਂ (ਲਿੰਗਵਾਦੀ) ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਨਾਨਾ ਜਾਂ ਮਰਦਾਨਾ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਜੋ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਸ ਦੀ ਉਜਰਤ ਘੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਨੀਵਾਂ ਹੈ।"

(ਨਾਰੀਵਾਦ ਨਜ਼ਰੀਆ, 16)

ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ 'ਜਨਾਨਾ' ਕੰਮ ਦੀ ਵਪਾਰਕ ਕੀਮਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਉੱਤੇ ਮਰਦਾਨਾ ਹੱਕ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਨਿਊਯਾਰਕ ਤੱਕ ਵੱਡੇ ਹੋਟਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਦੀ ਵਗਾਰ ਅਤੇ ਘੱਟ ਤਨਖ਼ਾਹ ਵਾਲੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੰਡ ਲਿੰਗ-ਬਰਾਬਰਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜੂਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਨਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਧੀ, ਭੈਣ, ਪਤਨੀ, ਨੂੰਹ, ਮਾਂ ਤੇ ਸੌਂਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਮੋਹਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰਤਾ ਦਾ ਹੱਕ ਮਿਲਦਾ।

ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਹਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ, ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਪਰਾਗਾ' ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਅਲੱਗ ਛਾਪ ਛੱਡੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਤੇ ਰੋਹ-ਰੋਸ ਨੂੰ ਕਾਵਿਕ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਅੰਦਰਲੀ ਜੂਝਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਅਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਦੁੱਖ, ਵਿਯੋਗ, ਗਿਲੇ ਸ਼ਿਕਵੇ, ਉਦਾਸੀ ਆਦਿ ਵਿਭਿੰਨ ਸੁਰਾਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਕੇ ਠੋਸ ਧਰਾਤਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਦਮਨ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜ ਮੂਹਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸਮੁੱਚੀ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

"ਕਦ ਤੱਕ
ਮੇਰੀ ਵੇਦਨਾ

ਦੇ ਬੋਲ
ਲੰਘ ਜਾਣਗੇ
ਅਣਸੁਣੇ ਬਣ ਕੇ
ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਦੀ?
ਕਦ ਤੱਕ
ਹੋਵੇਗਾ
ਇਮਤਿਹਾਨ ਮੇਰਾ
ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿਚ
ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਜਮਾਤ ਦਾ?"

(ਪਰਾਗਾ, 21)

ਕਵਿੱਤਰੀ 'ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਚਾਹਲ' ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚੌਗਿਰਦੇ ਦੇ ਹੱਕ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਰੁ-ਬ-ਰੁ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਾਂਝ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ :

"ਪਿੱਠ ਵਿੱਚ ਨਿੱਕਾ ਬਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ
ਪਹਾੜਨ ਮਾਂ ਏਧਰ ਉਧਰ
ਕੰਮ ਕਰਦੀ
ਰੋਟੀਆਂ ਵੇਲਦੀ
ਬੱਚਾ ਹਿਲਦਾ
ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਾ"

(ਭੌਣੀ, 18)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਕਪਾਹ ਚੁਗਾਣੀਆਂ' ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਵਿੱਤਰੀ ਨੇ ਛੋਟੀ ਕਿਰਸਾਨੀ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਯਥਾਰਥਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਛੋਟੀ ਕਿਰਸਾਨੀ ਦਾ ਸੰਕਟ ਕਈ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਿੱਚ ਚਲਦਾ ਅੰਦੋਲਨ ਛੋਟੀ ਕਿਰਸਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਭਾਰਤੀ ਮੀਡੀਆ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਤਿ ਦੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਹਰ ਦਿਨ ਦਿਲ ਕੰਬਾਉ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਸ ਦਵੰਦਾਤਮਕ ਕੁਵੱਲੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਕੁਝ ਆਯਾਮ ਇੰਨੇ ਸੰਕਟ ਭਰੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣਾ ਸੱਪ ਦੀ ਸਿਰੀ ਤੇ ਪੈਰ ਰੱਖਣਾ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ 'ਤੇ ਗਏ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸੁਰਿੰਦਰ ਚਾਹਲ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

"ਸੁੰਦਰ ਖੋਲ ਰਿਹੈ
ਮਛੇਰੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਡਰਦੇ
ਦੇਵੀ ਅੱਗੇ ਦੀਪ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ
ਸੰਧਿਆ ਦਾ, ਮਛੇਰੇ ਦੇ
ਸੁੱਖੀ ਸਾਂਦੀ ਘਰ ਪਰਤਨ ਦਾ
ਦੂਰ ਤੱਕ ਸੁੰਦਰ ਸੁੰਨਾ ਹੈ।"

(ਭੌਣੀ, 78)

ਲੋਕਤੰਤਰ ਮੁਲਕ ਅੰਦਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਚੁਣੀਆਂ ਤਾਂ ਆਮ ਜਨ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਭਾਈਵਾਲਾਂ, ਵਪਾਰੀਆਂ ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਤਬਕੇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨ ਦੀ ਜੇ ਦੁਰਦਸਾ ਹੈ ਉਹ ਅੱਖੋਂ ਪਰੇਖੇ

ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੰਦਨ ਨੇ ਕੁੱਝ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ :

"ਤਿੱਖੀ ਧੁੱਪ 'ਚ
ਰਿਕਸਾ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਬੁੱਢਾ
ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ
ਚਾਹ ਫੜਾਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਮੁੰਡੂ
ਢੇਰ ਤੋਂ
ਅਧਨੰਗੀ ਔਰਤ ਚੁੱਕ ਰਹੀ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ।"

(ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਮਾਰਫਤ, 36)

ਸਭਿਆਚਾਰ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਕੋਮਲ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਅਧਿਆਤਮਿਕ, ਕਲਾਤਮਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਬੌਧਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਮਿਲੇ-ਜੁਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਜਨਮਦਾ, ਬਦਲਦਾ ਅਤੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅਵਚੇਤਨ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਗਹਿਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਮੇਜਬਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਪੀੜੀ ਪਾੜੇ ਦੀ ਹੈ। ਪੀੜੀ-ਪਾੜਾ ਦੇ ਪੀੜੀਆਂ ਭਾਵ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਉਹ ਫ਼ਾਸਲਾ ਹੈ ਜੋ ਸੋਚਾਂ, ਕੀਮਤਾਂ, ਸੰਕਲਪਾਂ, ਪੜਾਈ-ਲਿਖਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਚੱਲ ਨਾ ਸਕਣ ਦੇ ਫਰਕਾਂ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਪੀੜੀ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਉਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਲਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਅਗਲੀ ਪੀੜੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪਰਵਾਸ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਨਮ ਲਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਹੀ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਓ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਖਿੰਡ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ ਬਲਕਿ ਅਜਿਹੇ ਗੰਭੀਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਉਣੀਆਂ ਹਨ, ਦੂਜੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕੀ-ਕੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਆਦਿ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪਦਾਰਥਵਾਦ ਨੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਅਤੇ ਨਿੱਘ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਪਾਰਕ ਚਪੇਟ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੇ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਰਿਸ਼ਤਾ/ਨਾਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਢਾਹ ਲਾਈ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਹੁਦੇ, ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਮਤਲਬਪ੍ਰਸਤੀ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਹਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਇਮਾਨ ਵਿੱਚ ਖੜੋਤ ਆ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਹਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਸੀਸ਼ਾ ਤਰੇੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਟੁੱਟੇ ਸੀਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਛਿਲਤਰਾਂ ਔਰਤ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਡੂੰਘੇ ਤੱਕ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀਵਾਦ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸੁਚੇਤ, ਚੇਤਨਾ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਤਾ-ਨਾਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਬਦਲਾਓ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਧਰਾਤਲ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬੌਧਿਕਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਪਕੜ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਈ ਗਿਰਾਵਟ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਬੇਭਰੋਸਗੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ :

ਹੁਣ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਡਰਾਉਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਏ ਪੁਰਸ਼
ਕਿ ਔਰਤ ਡਰਨ ਲੱਗੀ ਹੈ
ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਿਤਾ, ਭਾਈ, ਪੁੱਤਰ,
ਪਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕੋਲੋਂ।

(ਧੁੱਪ ਦੀ ਚੁੰਨੀ, 28)

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਨਿੱਘ ਅਤੇ ਅਪਣਾਪਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਇੱਕ ਤਰਾਸਦੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਨਾਰੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਅਜੋਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਰੰਗ-ਭੇਦ, ਅਮੀਰ-ਗ਼ਰੀਬ ਆਦਿ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ

ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਤਿ ਚੇਤਨ ਤੇ ਚਿੰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਸ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋ ਕੇ ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਔਰਤ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਵਿਭਿੰਨ ਨੁਕਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆਮ ਜਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਕਰਮਕਾਂਡ ਤੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੂਫ਼ੀਆਂ, ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਛੇੜੀ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਕੁੰਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਲੜਾਈ 'ਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਟੂਣੇ-ਟੋਟਕੇ, ਜਾਦੂ, ਝਾੜੇ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਇਸ ਜਨ-ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਟੂਣਾ' ਜਿੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਮ ਜਨ-ਸਾਧਾਰਨ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਤਰਕਹੀਣ ਤੇ ਭੈਅ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ।

ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਯੁੱਗ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਵੰਡਣ ਵਾਲੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਸੀਲਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਾਧਨਾ ਉੱਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਫ਼ਰਤ ਅੱਗ ਰਾਜਸੀ ਲੋਭੀਆਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਘੁਮਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਧਰਮ ਅਜਿਹੀ ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਅੱਗ ਉੱਤੇ ਤੇਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਲੋਕ ਧਰਮ ਦੀ ਹਾਮੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਰੀ ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ਿਸਟ ਧਰਮ ਵਿਚਲੀ ਕੱਟੜਤਾ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਦਾ ਰਾਹ ਬਣ ਲੋਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਕਿ :

ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੈ ਬਾਣੀ
ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵਾਂਗੀ ਮੈਂ
ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਹੋਵਣ ਠੱਗੀਆਂ
ਠੱਗੀਆਂ ਤਾਈਂ ਹਟਾਵਾਂਗੀ ਮੈਂ।

(ਪੰਜ ਆਬਾਂ ਦੀ ਜਾਈ, 12)

ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਜਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਿਸਟ ਧਰਮ, ਲੋਕ ਧਰਮ (ਡੇਰਾਵਾਦੀ ਸਰੂਪ) ਆਦਿ ਦੁਆਰਾ ਭਗਤਾਂ ਜਾਂ ਆਮ-ਜਨ ਨੂੰ ਵੇਟ ਬੈਕ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਲਾਲਸਾ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਇੱਕਠੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਲਈ ਧਰਮ ਅਤੇ ਲੋਕ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਰੀਆ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੌਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿੱਤਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ।

ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੂੜ੍ਹਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਹਰ ਮੁਲਕ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਚਾਲਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਦੇ ਲਾਲਚ ਲਈ ਅਪਰਾਧ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਆਮ ਗੱਲ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅੰਦਰ ਰਜਵਾੜਾਸ਼ਾਹੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਸਕਿਆ (ਭਰਾ, ਪਿਉ ਜਾਂ ਪੁੱਤਰ) ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਉੱਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ੁਲਮ ਢਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਮ-ਜਨ ਵੋਟ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਲੋਕ-ਰਾਜ ਜਾਂ ਲੋਕਤੰਤਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਉੱਤੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਸੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਬਨਾਮ ਅਪਰਾਧੀਕਰਨ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਨੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਜਸੀ ਕਰੂਰਤਾ ਭਰਪੂਰ ਯਥਾਰਥਕ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਾਜਸੀ ਸੰਕਟ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮੂਲ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਦਮਨ, ਵੱਧ ਰਹੇ ਅਪਰਾਧੀਕਰਨ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜੋਕੀ ਵਿਵਸਥਾ ਅਧੀਨ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖ਼ੋਖਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ, ਮੌਕਾਪ੍ਰਸਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦੰਭਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣਤਾ ਵੱਲ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਵਿ-ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜਸੀ ਅਪਰਾਧੀਕਰਨ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਅਪਰਾਧ ਖਿਲਾਫ਼ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਡਾ. ਬੀ.ਆਰ. ਜੈਨ ਅਨੁਸਾਰ "ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਅਪਰਾਧੀਕਰਨ ਨੇ ਵਿਆਪਕ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਿਆਪਕ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਇਜ਼ਤਾ ਨੂੰ ਗੁਆਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਹਿਲਕਦਮੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਚੋਣ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਪਰਾਧਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਠ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅਪਰਾਧਿਕ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋੜਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਸਮਕਾਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਗ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਭਰਪੂਰ ਅਵਚੇਤਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦੀ, ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕਤਾਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ, ਖੰਡਿਤ ਵਿਅਕਤੀਤਵ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਸਤਿਤਵਹੀਣਤਾ, ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਆਦਿ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਰਾਹੀਂ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀ ਕਾਵਿ ਸੀਮਤ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਕੈਦ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ ਉਸਾਰੂ ਸੋਚ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

2.0 ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਵਨੀਤਾ, **ਕਾਲ ਪਹਿਰ ਘੜੀਆਂ**. ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 2007.
2. ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ **ਪੰਜ ਆਬਾਂ ਦੀ ਜਾਈ**. ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, 2017.
3. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸੁਖਵਿੰਦਰ. **ਧੁੱਪ ਦੀ ਚੁੰਨੀ**. ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2011
4. ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਚਾਹਲ. **ਭੈਣੀ**. ਗਰੇਸੀਅਸ ਬੁੱਕਸ, ਪਟਿਆਲਾ, 2016.
5. ਹਰਿੰਦਰ ਕੌਰ. **ਪਰਾਗਾ**. ਸਿੰਦ ਬ੍ਰਦਰਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2015.
6. R.B. Jain, "The Art of Political Corruption : An Analysis of some major scams since independence" in Subhas C. Kashyap (Ed.). *Eradication of Corruption and Restoration of Values*, New Delhi, Sterling Publishers, 2001, p. 109